

MARTA PATÓ
**Tehet-e Márai arról,
 hogy magyar?**

1936 júliusában, amikor Márai Sándor *Idegen emberek* című regénye cseh fordítójának levelet írt, s reményét fejezte ki, hogy „a cseh közönség jóindulattal fogadja a regényt”, a prágai *Lidové noviny* napilapban megjelent Karel Čapeknek egy budapesti riportja. Čapek a nemzetközi PEN Club budapesti ülése kapcsán számolt be a magyar fővárosban szerzett élményeiről: „Itt még megmaradtak a régi osztrák-magyar egyenruhák; számunkra ez furcsa és kicsit valóságosítlen. Olyan érzésem támadt, hogy talán valami történelmi filmet forgatnak, s vigyáznom kell, nehogy a kamera elé tévedjek”. E sorok fordítását Berkes Tamás irodalomtörténészől vettem át, aki a cseh író megjegyzéséhez hozzáfűzi: „kétségtelen, Čapek kissé feszélyezve érzi magát, amit azzal magyaráz, hogy teljességgel megmaradt a régi idők társadalmi folytonossága”. Talán éppen a két ország közötti, akkor óriási hangulatkülönbséggel magyarázható, hogy Márai a múlt század harmincas és negyvenes éveiben még nem igazán fogta meg a cseh olvasóközönséget, annak ellenére sem, hogy említett, *Idegen emberek* című regénye kiváló fordítóra talált. Arno Kraust (1895–1974), Márai első fordítóját, aki író, szerkesztő és képzőművész is volt, Móricz Zsigmond, Móra Ferenc, Szerb Antal, Tamási Áron, Zilahy Lajos, Körmendi Ferenc, Balázs Béla és Földes Jolán cseh tolmácsolóját nemzedéke legjobb fordítójaként tartják számon. A szóban forgó Márai-könyvet egy neves prágai kiadó adta ki szép kivitelezésben, az „Új Európai Próza”-sorozatban. 1942-ben még megjelent a *Vendégtétel Bolzanóban* is, amelyet ugyanebben az évben követett a *Csutora* cseh kiadása (ez utóbbi Vilém Peřina tolmácsolásában).

2009 tavaszán Márai Sándornak tucatnyi kötetét lehet cseh nyelven megvásárolni. Csehországban az író neve a magyar irodalom jelképévé vált, pedig művei csak ebben az évszázadban kerültek a könyvesboltok polcaira. Az európai sikeren felbátorodva a prágai Academia Kiadó vállalta az áttörést: 2001-ben szerény küllemű kötetként adta ki *A gyertyák csonkig égnek* című regényt, amely az óriási olvasói siker után kissé átdolgozott formában másodszor is napvilágot látott. Azóta egyik mű követi a másikat. Megjelent *Az igazi*, az *Egy polgár vallomásai*, a *Föld, föld!*, az *Eszter hagyatéka*, a *Mészáros*, a *Déli szél*, a *Szívszerelem*, a

Válás Budán. Legutóbb, 2008-ban két kötetben kiadtak a *Naplóból* is válogatást. Dana Gálová az *Egy polgár vallomásai* fordításáért rangos fordítói díjban részesült.

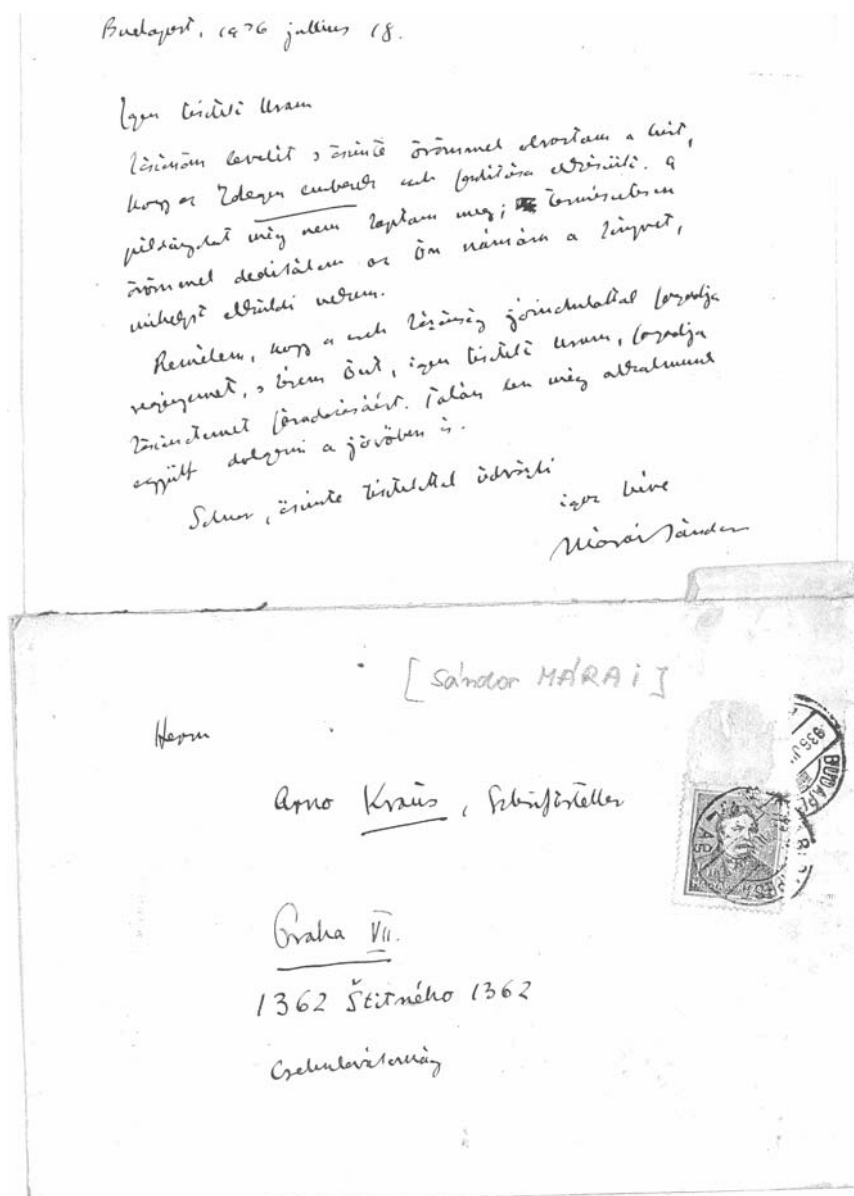
A cseh sajtó 2002 óta kíséri figyelemmel az író könyveinek új és újabb kiadásait, amelyekről rendre beszámolnak a legbefolyásosabb irodalmi folyóiratok, értelmiségi fórumok (Host, Souvislosti, Revolver Revue, Literární noviny, A2, Obrys Kmen, Psí víno, Listy), közéleti lapok (Respekt, Týden, Reflex) és a napilapok. A Márai munkásságát méltató elismert publicisták között meg kell említeni Jiří Peňáz és Tereza Brdečková nevét. Márai két regényét, *A gyertyák csonkig égnek* és az *Eszter hagyatékát* rádiójáték formában is feldolgozták. Az író az i-Literatura cseh internetes irodalmi portálon is jelen van, köszönhetően Kateřina Horváthovának, a portál magyar irodalmi anyagokért felelős szerkesztőjének.

A magyar írot több kritikus Witold Gombrowiczhoz, Stefan Zweighoz és Karel Čapekhoz hasonlítja. Gyakran megemlítik, hogy Márai volt Franz Kafka első magyar fordítója, és Kafka-fordításai az akkori Csehszlovákiában, Kassán láttak először napvilágot.

Márai életművének egyik első részletes elemzése 2002 tavaszán jelent meg a *Literární noviny* című irodalmi hetilapban Dušan Šimkótól. Šimkó kassai származású, Svájcban élő szlovák író, akit személyes kapcsolatok fűznek a Márai-családhoz. Kassán született Márai nagy rajongója, a prágai egyetem magyar tanszékének professzora, Rákos Péter, aki már 1971-ben, a cseh nyelven Prágában kiadott *Magyar szépirodalom szótárában* felhívta a figyelmet a Márai Sándor-életműre.

Csehországban a legnagyobb visszhangot *A gyertyák csonkig égnek* című regény váltotta ki. Ugyanúgy, mint Németországban, ez a könyv nálunk is egy addig ismeretlen világ első hírnöke volt. Akkoriban sok szó esett arról is, hogy Miloš Forman a könyv alapján filmet akart forgatni.

A cseh kritikusok mindenekelőtt az író stílusát dicsérik. Milena M. Marešová az író „nőies” érzékenységét emeli ki. Főleg a kritikusnők figyeltek föl arra, hogy Márai „milyen pontosan fejezi ki azt, amit mi csak sejtünk”. A kritikusok Máraival együtt visszatérnek a Monarchia világába, hiszen a Monarchia utáni nosztalgia a mai cseh olvasók számára egzotikumként hat. Az *Egy polgár vallomásainak* Josef Moník, a Prágában élő író (Libuše Moníková német írónő testvére) hosszú esszét szentelt, s Márait igazi európaiként mutatja be. A *Lidové noviny*ben Petr Zidek több elemzésében Márairól mint olyan polgári íróról szól, aki osztályának fénykorát ábrázolja. Csehországban éppen a sorra megjelenő Márai-fordítások indíthatják el „a Monarchia és

Márai Sándornak első cseh fordítójához, Arno Kraushoz írott levelét Marcella Husová fedezte fel a fordító hagyatékában

a polgárság” problematikájának és a téma irodalmi feldolgozásainak tárgyalását. E kontextusban szükséges volna azonban a polgári irodalom fogalmának tisztázása, ugyanis a cseh irodalomtörténet nem használ hasonló fogalmat. A *polgári irodalom* széles szemantikai spektruma megfelel a magyar „polgár” szó ugyancsak széleskörű értelmezésének, ami a fordítások esetében problematikus. Az *Egy polgár vallomásai* cseh kiadásának címe: *Vallomás*. Rákos Péter az említett *Magyar szépírók szótárában* az életmű elemzése során a polgár szó fordítására több cseh fogalmat használ. A *Vallomást* Dana Gálová fordította, a könyvhöz írt utószavában Gál Jenő szintén figyelmeztet arra, hogy a *polgár* szónak a magyar nyelvben szélesebb szemantikai mezeje van.

zetre utal: *Tehet-e Márai arról, hogy magyar?* A cikk szerzője, Karel Haloun hevesen bírálja Márai csehül kiadott könyveinek szégyenletes grafikai kivitelezését. Maró iróniával azt javasolja az Academia Kiadónak, hogy mivel a régi feszültségek kora óta immár kilencven év eltelt, lassan ideje változtatni nézőpontunkon, és „nem büntetni tovább szegény magyarokat”, vagy legalább az íróikat ne – különösen, ha valóban olyan jók...

Ma a csehországi könyvpiacot igazi „magyar boom” uralja, kereslete van a magyar szépirodalomnak, hosszú regények, sőt verseskötetek jelennek meg cseh fordításban. Mivel inkább a nemzetközi siker dönti el, kiket fordítanak a kiadók, Márai példáján látszik, hogy a nagyvonalú befektetés az 1999. évi Frankfurti Könyvvásárra Csehországban is meghozta gyümölcsét.

2002 óta igen sokan írtak Márairól, de a *Föld, föld!* és a *Naplók* kiadása felerősítette a Márai-életmű körüli diskurzust. Petruška Šustrová úgy fogalmaz, hogy Márai nem szégyell értelmiségi lenni, a műveltség számára a mélyebb tájékozódás feltétele. Szövegeit Elias Canetti, Elie Wiesel, Czesław Miłosz esszéi mellé helyezi. Hangsúlyozza az író közép-európaiságát: „közös identitásunkat, amely tudat alatt bennünk lappang”. „A kis nemzet identitásának tankönyveként kellene kiadni Márai gondolatait arról, vajon mit jelent magyarnak lenni és magyarul írni, azaz egy olyan nyelven, amelyet csak néhány millió társunk ért a világon” – írja. A Közép-Európátémával foglalkozik Šustrová egy másik írásában is, amelyben a lengyel Andrzej Stasiuk mellé állítja az írókat mint a közép-európai szellemiség képviselőjét. Szintén Közép-Európa kontextusában tárgyalja az író életművét a *Listy* című értelmiségi havilap, amelyben Reiman Judit Márait és Gombrowiczot összehasonlító esszéje is megjelent.